

УДК 808.81(450)

Сімона А. Беллецца
(Сан-Марино)

ІСТОРИЯ, ДЖЕРЕЛА І МЕТОДОЛОГІЯ УСНОЇ ІСТОРІЇ В ІТАЛІЇ¹

Автором статті зроблений узагальнений аналіз стану усної історії в Італії. До розгляду беруться історичний розвиток, джерельна та методологічна бази, зауважується на використанні сучасних технологій в усній історії.

Ключові слова: усна історія, усні джерела, народна пісня, інтерв'ю, інтерв'юер, пам'ять, антропологія.

Засновником усної історії в Італії був історик релігій Ернесто де Мартіно, котрий уже в 40-х роках минулого століття спробував вивчати зв'язки між низькою і високою культурою на півдні Італії, шукаючи відповіді на питання релігії та забобонів. Його основна праця – «Південь і чари» – була опублікована в 1959 році й описувала боротьбу між високою культурою раціональності, яка часто є написаною, і народним фольклором магічних ритуалів, які зазвичай були частиною усної традиції. Крізь тлумачення неаполітанського лихого ока і рештки чар у католицькій релігії Е. де Мартіно шукав загальні категорії, щоб пояснити кризу європейської совісті. Ця інтерпретація була початковою та ідеалізованою, проте науковець не встиг її переробити, оскільки помер у 1965 році [6].

Його ідейну спадщину перейняли два інтелектуали, котрі знаходились за межами італійського академічного світу: Джанні Бозіо і Даніло Монталді. Перший (Бозіо) був директором видавництва Соціалістичної партії «Аванті!» («Вперед!») і намагався спростувати культурну гегемонію комуністичної і католицької партій та академічне панування суспільно-політичних наук. Д. Бозіо вірив у відродження культурної політики, яка могла би врятувати робочий клас. У його «Хвалі магнітофону» (1966) він писав, що цей новий апарат може переводити нашу увагу від інтерпретації дослідника безпосередньо на вислови історичних акторів. Д. Бозіо порівнював винахід магнітофона з друкуванням і писав, що той: «дасть культурі експлуататорських класів можливість оберігати форми її свідомості» [4]. Основна праця дослідника – «Трактор в Акуанегрі» – була опублікована (1972, 1981) вже після його смерті. У ній він описував, як запровадження трактора змінило організацію роботи, економіку та буття не тільки на полі, але й також на центральній площі і вдома. Комбінуючи перекази, пісні та прислів'я, Д. Бозіо шукав глибинне значення суспільних відношень, наближаючись до методу товстого опису (thick description) американського антрополога Кліффорда Ґертца [3].

У 1966 році Джанні Бозіо заснував у Мілані Інститут імені Ернесто де Мартіно – перше італійське об'єднання, яке почало збирати і зберігати усні джерела. Сьогодні даний заклад знаходиться в Сесто Фіорентіно (недалеко від Флоренції). У його архіві є більше 6-ти тисяч магнітофонних стрічок, які описують різні особливості життя робочого руху в Італії [4].

Другий послідовник Е. де Мартіно – Даніло Монталді, який протягом Другої світової війни був партизаном, а потім нонконформістським членом Комуністичної партії до 1964 року, коли вийшов із неї. Він зацікавився так званою соціологією речей у формі автобіографії. У своїх книжках «Автобіографія легкої піхоти» [8] (1961) і «Активісти» (1971), користуючись «історіями життя», дослідник описує

¹ Публікація є текстом виступу С. Беллецца під час засідання Міжнародного науково-методичного семінару «Усна історія: теорія і практика – 2009» (м. Переяслав-Хмельницький, 15–16 травня 2009 р.). Друкується в авторській редакції.

біографії пересічних або політичних активістів. Оскільки він переконаний у необхідності збереження окремих досвідів, з яких колективний фактор визначається як «розширення осіб» [9].

Італійські академічні вчені рухали у зворотному напрямку цю нову історію: по-різному у Франції, де школа «Les Annales» уже об'єднувала методи антропології та соціології в історичне тлумачення, в Італії новітня історія розвивала вивчення державних структур і комуністичного та католицького рухів. Незважаючи на академічний остракізм, усна історія набула прихильників у 1960-х роках, оскільки суспільне зацікавлення, особливо між студентами в університетах, шукало нових форм знання, які раніше не належали до культурної сфери. Зазначений метод набув широкої популярності у середовищі істориків та застосовувався не тільки проти академічного, але і суспільного та політичного порядку.

У цей перший період розвитку італійської усної історії поживилася також увага до народної пісні. Найбільшим її дослідником є Чезаре Бермані, який вивчав походження знаменитої «Белла чао», ототожнюючи цей вид з усною традицією, про яку писав свого часу Ян Вансіна [1].

Тобто можна сказати, що 60-ті роки ХХ ст. були десятиріччям, коли усна історія народилася і стала популярною серед мас (наприклад, багато викладачів просили учнів зробити інтерв'ю як практичні вправи). Але вона була не систематизована, не мала загальної методологічної бази і навіть єдиної назви. Тільки протягом 1970-х років усі, хто користувався усними джерелами, почали виробляти науковий статут і апарат цієї дисципліни.

Особливу важливість мала конференція «Антропологія та історія: як користуватися усними джерелами?», яка відбулася у Болоньї в грудні 1976 року. Саме тут уперше було створено термін «усна історія» за моделлю англійського відповідача – «oral history» [2]. На ній визначили багато особливостей цього напрямку (як наприклад, політична конотація, соціальна загроза, відстань від історіографічної традиції та реабілітація фольклору), але завдяки сприянню антропологів, які цікавилися Африкою і прочитали книжку Вансіни, було окреслено деякі методологічні правила. Розуміння того, що інтерв'ю є продуктом двох авторів (інтерв'юера та інтерв'юваного), зумовило прийняття рішення не знищувати записи (як часто бувало раніше). Адже справжнє джерело – це сама стрічка-запис. Також було вирішено писати маленькі замітки до і відразу після інтерв'ю, щоб допомогти не тільки самому інтерв'юеру, який проводив опитування, але і майбутнім дослідникам.

Ця конференція також підкреслювала величезну важливість питання пам'яті (індивідуальної і колективної) як предмету дослідження. Отже, увага спрямовувалася не тільки на зміст спогадів, що стало також відповіддю істориків на настирливість сучасних засобів комунікації (газети, кіно і телебачення) у створенні загальних тотожностей.

Методологічна складова усної історії в Італії сформувалася під впливом деяких закордонних праць, три з яких були особливо впливові – «The Emergence of a UAW Local» Петера Фрідландера, «The Edwardians» Пола Томпсона і «Legende des Camisard» Філіпа Жутарда.

З дослідження П. Фрідландера італійські історики навчилися основним засадам у користуванні інтерв'ю, щоб зрозуміти зв'язок між культурою, соціальним ладом і народженням профспілкової бюрократії як пристосуванням до традиційної влади. Дослідник показує, як можна описувати суб'єктивне, власне ставлення до влади, структури керівництва і розуміння боротьби у зв'язку з особистим життям.

Праця Пола Томпсона, яка була опублікована у 1978 році, стала прикладом соціальної історії, яка традиційно користувалася усними джерелами, щоб наводити приклади та підкреслювати, як окремі особистості пережили великі історичні процеси початку ХХ століття. Автор зібрав значну кількість інтерв'ю (444), які мали вигляд запитальника соціологічного типу. Потім відібрав 12 історій життя, які подав у повному обсязі. Вони стали прикладом з життя різних суспільних верств.

Зрештою розвідка Ф. Футарда про історію різних традицій та легенд, про війну протестантів проти французького короля на півночі Франції вчила італійських істориків, як можна користуватися багатьма великими інтерв'ю, щоб описувати історичну пам'ять цієї громади. Він доводить також те, як ця суспільна пам'ять змінювалася протягом століть (точніше від 1702 до 1972) і була пов'язаною з місцями соціальної дії та потребами сьогодення.

Пройшовши етап становлення, у 1980-х рр. італійська усна історія змогла сконцентруватися на вивченні форм уяви, ідеології та ментальності. Алессандро Портеллі (один з найзнаменитіших італійських істориків у зазначеній галузі) доводив у відомій статті, що помилки у спогадах робітників міста Терні щодо смерті одного з активістів Комуністичної партії були не розладом інтелектуальної здібності, а «повним функціонуванням уяви» з метою зображення цієї політичної сили як борця проти несправедливості в історії [11, 12].

Другий історик, Луїза Пассеріні, користувалася усними джерелами, щоб показати, що в культурі робочих класів міста Туріна було присутнє щоденне прийняття могутності, властиве фашистському режимові, залишилися погодженість з його репресивними проявами [10].

Крім того, багато дослідників жіночих гендерних студій використовували інтерв'ю, щоб вивчати родову і сексуальну тотожність. Окрему увагу вони приділили роздумам про зв'язок між суб'єктом та об'єктом в усному наративі. Наприклад, учасниці Італійської Асоціації Жінок-істориків починали так звані «men's studies» в Італії з двох монографічних випусків журналу Асоціації «Memoria» («Пам'ять») про чоловічу тотожність: перший стосувався повнолітніх чоловіків «Uomini» («Чоловіки»), наступний про дитинство «Bambini, racconti d'infanzia» («Діти, оповідання дитинства»). Обидва видання були засновані на інтерв'ю (1989/1990).

Так, у 80-х і 90-х роках ХХ ст. усна історія в Італії продовжувала розвиватися, особливо в галузі життя робітників, селян та шахтарів. Зокрема, варто вказати на дослідження П. Атцені «Робота та її представництво між сардинськими шахтарями», у якій основою для вивчення еміграції робітників з півдня на північ Італії, а також з Італії до Америки виявлялися усні джерела.

Дуже часто, і це зовсім незвичайно для Італії, практика усної історії мобілізувала дослідників на роботу в групах. Наприклад, щоб інтерв'ювати, потім розшифрувати стенографічний запис і на закінчення проаналізувати 100 інтерв'ю з метою описання життя в одному районі міста. Погодьтеся, що подібний об'єм роботи є, звісно, понад силу для однієї людини.

Серед загалу публікацій обов'язково потрібно згадати нову працю Франко Кастеллі, Альберто Ловатто і Еміліо Йона «Почуй, як жаби співають. Пісні та досвіди народного життя в «рисових полях», опублікований у 2005 році. Еміліо Йона – інтелектуал-анархіст, який у 1950-х роках разом з Італо Калвіно, Умберто Еко та Джанні Родарі заснував групу Кантасторіе, мета якої була використання народної пісні в політичній боротьбі. У цій книзі він керує групою істориків, щоб описати кризь аналіз інтерв'ю та особливо пісень сезонних жінок-працівниць (так звані mondine) світ і культуру, які передавалися в спадщину усно і мали сильну конотацію статі (всі працівники були жінки і тільки один чоловік (голова)). Щоб підкреслити важливість усної форми й допомогти читачу в розумінні дослідження, видавництво додало до видання один CD, який містить більшість пісень і декілька інтерв'ю [5].

Усні джерела є також основою вивчення історії жінок, особливо їхнього політичного життя, та історії партизанського руху в Другій світовій війни.

Важливим виглядає питання легального користування усними джерелами в Італії. Як всюди у світі, перша проблема в збиранні усних джерел полягає в тому, що вони є особистим продуктом роботи істориків, які часто неохочі давати свої записи об'єднанням й архівам для загального користування.

Тільки в 1993 році Загальне Управління Державних Архівів виконало перший і єдиний перепис архівів, у яких зберігаються усні джерела. Незважаючи на те,

що тільки 300 з 600 приватних і державних об'єднань відповідали на питання, в Італії були переписані 164 архіви. Із них більшість з'явилися у 1960–70-ті роки: майже половина знаходиться на півночі, а 23% – у центрі. Ці архіви зберігають в основному історії життя (20,4%), свідчення (16,3%), пісні (15,1%), формалізовані матеріали (13,5%), маніфестації (12,7%), церемонії (10,7%), діалектичні огляди (7,2%) та ін. (4,1%). Зміст цих джерел, як уже зазначалося, стосується особистої пам'яті (35,2%), культури робітників (27,5%) і селян (23,7%). Але велика проблема для користування ними полягає в тому, що тільки 37% архівів мають достатні ресурси для зберігання і консультації цих матеріалів. Це означає, що більш ніж половина просто лежить у шафах. Нещодавно уряд скоротив фонди для архівів, і не думаю, що незабаром щось буде змінюватися на краще.

Проте ці цифри мають приблизний характер. Минулого року Тосканська область доручила перепис однієї місцевої асоціації істориків і антропологів, тільки в цьому регіоні вони знайшли 119 архівів. Особливість цієї новини в тому, що знайдені матеріали відрізняються один від одного настільки, що не можливо зробити їхню класифікацію.

Друга велика проблема полягає в легалізації форм використання усних джерел. Тільки в 2001 році було видано кодекс деонтології для користування усними джерелами, без врахування якого італійське право забороняє поширення будь-яких особистих даних. Сьогодні дослідник має просити згоду інтерв'юера на проведення самого інтерв'ю і на подальше використання отриманої інформації. Але цей кодекс дійсний тільки для нових інтерв'ю. Щодо вже існуючих старіших записів не було прийнято ніяких рішень. Наприклад, відкритим залишається питання, чи можна користуватися інформацією, коли інтерв'юер уже помер.

На закінчення я хочу сказати про нову дуже цікаву ініціативу, яка зветься Банк Пам'яті [7]. Це – веб-сайт, який народився від ідеї декількох працівників, з метою зберігати в першу чергу сімейну, а потім – народну пам'ять. Лозунг цього проекту: «Чи пам'ятаєш свого дідуся?». Основне завдання полягає в тому, щоб викласти в інтернеті відеоінтерв'ю всіх наших людей похилого віку. Кошти на цей проект віднайшли рекламодавці. Зокрема його авторами укладено угоду з виробником пива «Пероні», який сподівається на вивчення історії його фірми шляхом опитування всіх робітників і менеджерів. Крім того, будь-хто з них може додати інтерв'ю своїх родичів і знайомих, наприклад, на youtube.com, і ці матеріали будуть класифіковані істориками асоціації, яка адмініструє сайт.

ДЖЕРРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bermani C. «Guerra, guerra ai palazzi e alle chiese...» Saggi sul canto sociale / Bermani C. – Roma: Odradek, 2003.
2. Bernardi B. Fonti orali. Antropologia e storia / B. Bernardi, C. Poni, A. Triulzi (a cura di). – Milano: Franco Angeli, 1978.
3. Bosio G. Elogio del magnetofono. Chiarimento alla descrizione dei materiali su nastro del fondo Ida Pellegrini, in Id., L'intellettuale rovesciato. Interventi e ricerche sulle emergenze d'interesse verso le forme di espressione e organizzazione «spontanee» nel mondo popolare e proletario (gennaio 1963 – agosto 1971) / Bosio G. – Milano: Bella Ciao, 1975.
4. Bosio G. Il trattore ad Acquanegra. Piccola e grande storia in una comunità contadina / Bosio G. – Bari: De Donato, 1981.
5. Castelli F. Senti e rane che cantano. Canti e vissuti popolari nella risaia / F. Castelli, E. Jona, A. Lovatto. – Roma: Donzelli, 2005.
6. De Martino E. Sud e magia / E. de Martino – Milano: Feltrinelli, 2008.
7. Memoro la danza della memoria / [Електронний ресурс]. Режим доступу до сайту: www.bancadellamemoria.it
8. Montaldi D. Autobiografie della leggera / Montaldi D. – Torino: Einaudi, 1961.

9. Montaldi D. Militanti politici di base / Montaldi D. – Torino: Einaudi, 1971.
10. Passerini L. Torino operaia e fascismo. Una storia orale / Passerini L. – Roma-Bari: Laterza, 1984.
11. Portelli A. L'uccisione di Luigi Trastulli (Terni 17 marzo 1949). La memoria e l'evento, in Id., Storie orali. Racconto, immaginazione, dialogo / Portelli A. – Roma: Donzelli, 2007. – P. 56–57.
12. Portelli A. L'ordine è già stato eseguito. Roma, le Fosse Ardeatine, la memoria [An oral history of the Nazi massacre at the Fosse Ardeatine in Rome during World War II] / Portelli A. – Roma: Donzelli, 1999.

Белецца С. История, источники и методология устной истории в Италии.

В статье сделан обобщенный анализ состояния устной истории в Италии. Рассмотрено историческое развитие, источниковедческая и методологическая базы, отмечено использование современных технологий в устной истории.

Ключевые слова: устная история, устные источники, народная песня, интервью, интервьюер, память, антропология.

Belezza S. History, Sources, and Methodology of Oral History in Italy.

The author of the article made a generalized analysis of the state of the oral history in Italy. A historical development, sources and methodological bases are taken into consideration, the usage of the modern technologies in the oral history is remarked.

Keywords: oral history, oral sources, folk-song, interview, interviewer, memory, anthropology.

Одержано 6.09.2010.